

TÜRK KÜLTÜRÜ VE ANADOLU MÜSLÜMANLIĞI İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Dr. Serdar UĞURLU¹

Arş. Gör. S. Kürşad KOCA²

Özet

Binlerce yıldan beri tarihin her safhasında dünyanın değişik coğrafyalarında varlığını ve zengin birikimini sergileyen Türk kültürü, bu birikimini sonunda Anadolu'ya kadar taşımamasını bilmiştir. Orta Asya'da Eski Türk İnanç ve İnanışlarıyla birlikte sözlü geleneğe dayalı olarak ilerleyen ve kendisini gösteren Türk kültürü; İslamiyet ile tanışmasından sonra da bu zengin birikiminden hemen kopup ayrılmamıştır. Günümüzde Anadolu coğrafyasının değişik yerlerinde İslamiyet adına sergilenmekte olan pek çok dini ritüellerin, gelenek ve göreneklerin aslına bakılırsa, Eski Türk İnanç ve İnanışın izlerinin ne kadar hâkim olduğu görülecektir. Bu da günümüzdeki İslam uygulamalarının Eski Türk kültürünün hangi oranda etkisi altında kaldığı soru işaretini doğurmaktadır. Böyle bir çalışma halkbilimi açısından ele alındığında halkın maddi ve manevi kültür kaynaklarının menşei ile ilgili daha somut tespitlerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Şamanizm, Gök Tanrı

ANATOLIAN ISLAM AND TURKISH CULTURE RELATIONSHIP

Abstract

Thousands of years, Turkish culture exhibited its presence and its wealth accumulation which it had earned at every stage of history, in different places of the world, manages to move eventually that its accumulation into Anatolia. Turkish culture Which progress and shows itself together with former Turkish faith and beliefs as based on oral tradition in the Central Asia, after meeting with Islam, this its wealth has not just leave the break. Today, in various places of Anatolia, are exhibited on behalf of Islam, which many religious rituals, traditions and customs as a matter of fact, traces of the old Turkish religion and belief will be seen how much control. Old applications that present-day Islam under the influence of Turkish culture in which the rate raises question marks remain. Such a study is discussed in terms of folklore, the origin of people's material and spiritual culture references to make determinations about the necessity of concrete has emerged.

Key Words: Turkish World, Shamanism, Sky God

¹ Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Türk Halk Oyunları Bölümü, sugurlu@sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, skursadkoca@sakarya.edu.tr

1.GİRİŞ

Türk kültürü binlerce yıllık geçmişe sahip zengin bir kültürdür. Orta Asya'nın bozkırlarından, Urallardan Altaylardan kopup gelen bu kültür; içerisinde pek çok dini sistemi, inancı, felsefi düşünceleri, mistik yapıları ve geleneksel uygulamaları da barındırmaktadır. Günümüze kadar Türk kültürü, üç büyük medeniyetin etkisi altında kalmıştır. Bunlardan ilki ve en eskisi olarak bilineni Orta Asya'da Eski Türklerin maruz kaldığı Çin medeniyetidir. Daha sonraki asırlarda özellikle 10. asırdan 18. asra kadarki süreçte İslamiyet ile birlikte Arap ve Fars medeniyetinin etkilerini Türk kültürünün değişik kollarında görmek mümkündür. Günümüzde ise 19. asır ile başlamış olan bir Batı medeniyeti etkisi vardır ve hala devam etmektedir. Bu üç medeniyetin büyük etkilerine rağmen Türk kültürünün günümüzde hala dimdik ayakta kaldığını görmemiz, kültür yapımızın ne kadar sağlam ve zengin olduğuna delil niteliğindedir. Tabii ki bu son iki bin yıllık süreçte kültür yapımız, sadece bu sözünü ettiğimiz üç medeniyetin etkisinde kalmamıştır. Ara dönemlerde ve farklı coğrafyalarda Türkler değişik din denemelerine gitmiş pek çok dini ve mistik yapıyı inanış sistemlerini benimsemiş ve hayatında bunlara yer vermişlerdir. Hatta zaman zaman eski Türkler, geleneklerini ve törelerini dahi bu dinlerin ve mistik inanış sistemlerinin gölgesinde örgütlemişlerdir.

Orta Asya bozkırlarından günümüze dek gelen pek çok inanç ve inanış unsurlarının mevcut olduğu inancı, Anadolu kültür coğrafyasında hala yaşamaya devam ettiği düşüncesi, halkbilimi çalışmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Türklerin ilk dini olarak bilinen Gök Tanrı İnanç Sistemi, varlığını günümüzde halk kültürünün kodları arasında, geleneklerimizde, göreneklerimizde, adetlerimizde ve sosyal ilişkilerimizde hala devam ettirmektedir. Bu etkilerin sadece Gök Tanrı Dini ile sınırlı kaldığını düşünmek yanlış olacaktır. Bunun yanı sıra Orta Asya'da Eski Türklerin etkisinde kaldığı Şamanist inanışların etkileri Maniheizm ve Budist etkiler ve hatta Zerdüştiliğin etkilerinden de bahsetmek yerinde bir tespit olacaktır.

Türkler Anadolu'ya kavimler olarak göç ettikleri dönemde bütün bu zengin kültür birikimini, Anadolu'da ve özellikle Anadolu'ya gelmeden önce Horasan topraklarında İslamiyet'i kabul ederek daha da bir heteredoks yapı haline getirmişlerdir. Türk boylarının

İslam dinine geçişleri 9. asırda başlamış ve 11. asrın sonlarına dek de sürmüştür. Bu 300 yıllık geçiş sürecinde İslam dini yeteri kadar öğrenilip Türk kültür hayatına uygulanamadığı gibi eski inanç ve inanışların da etkilerinden kurtulunamamış ortaya İslam ile alakası olmayan fakat din hüviyeti kazanmış pek çok eski uygulamanın değişik türleri çıkmıştır. İşte bu yapıya günümüz halkbilimcileri ve ilahiyatçıları “**Heteredoksi**” demektedir.

Bu heteredoks yapının Türk dünyasındaki sınırlarının tespiti ise hala gerçekleştirilmesi gereken bir araştırma olarak beklemektedir. Ama bizim konumuz gereği Anadolu’daki heteredoks yapı önceliğimizi ve bildirimizin de konusunu oluşturmaktadır. Anadolu’nun sahip olduğu bu renkli yapı son 100 yıllık süreçte birçok araştırmacının tespitlerinde hatalara düşmesine sebep olan bir renklilik olarak kendisini göstermiştir. Özellikle Türklerin aslı dininin ne olduğu noktasında, çelişkili ve hatalı saptamalara gidilmiştir. Eski Türklerin Dini denilince bu konuda yeterli bilgisi bulunmayanların akıllarına ilk gelen isim Şamanizm olmuştur. “Asya, Afrika ve Amerika’da çeşitli etnoğrafik bağlamlarda bulunan karmaşık dinsel, büyüsel ve tıbbi uygulamalar bütünü ifade etmek için kullanılan terim. Başlangıçta Sibiryaya ve iç-Asya’ya özgü bir inanç sistemi, yerel bir din olarak tanımlanan şamanizm, bu tür inanç ve pratikler bütünü evrensel adı haline gelmiştir” (Emiroğlu, 2003:758). Üstelik Şamanizm zikredilirken de **Gök Tanrı İnanç Sistemi**’nden yeterince bahsedilmemektedir. Hâlbuki Gök Tanrı İnanç Sistemi kendi başına incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Gök Tanrı kültü, Atalar kültü, Yer-Su kültü ve Umay Ana kültü olmak üzere dört ana unsur üzerine bina edilen bu inanç sistemi ile hurafelere ve ilkel uygulamalara dayanan Şamanist inanışın arasındaki farkı görmemek mümkün değildir. Ancak buna rağmen günümüzde hala Şamanizm’in bir din olduğu fikri savunulmakta ve üstelik bu inanışın da Türklerin İslamiyet’ten önceki dini olduğu vurgulanmaktadır. İşte bu noktada yapılan çalışmaların bu muğlaklığı aydınlatmak gibi bir misyon üstlenmesi gerekmektedir. Yani Türklerin Eski Dini söylenildiği gibi Şamanizm midir? Yoksa dört ana unsurdan müteşekkil olan bir inanç sistemi olan Gök Tanrı İnanç Sistemi midir?

Basit bir tarihi sıralamayla gidecek olursak; “İslami devirden önceki Türklerin dini hakkındaki çalışmalar, XIX. Yüzyılda Rus âlimi W. Radloff ile başlamıştır denilebilir. Onun, **Blatter aus Sibirien** (Leibzig 1893, 2 cilt) adıyla yayınladığı ünlü eserinin ikinci cildinin

önemli bir kısmı, bahis konusu yüzyılda Orta Asya'daki Türkler arasında mevcut Şamanizm'e hasredilmiştir. Burada görgüye dayanan önemli bilgi ve müşahedeler yer almaktadır. Eser, sonraki yerli yabancı birçok araştırmacının eski Türk dini hususunda ana kaynaklarından biri olduğu gibi, bu konuda Şamanizm tezinin benimsenmesinde başrolü oynamıştır denilebilir”(Ocak, 1983). Yani Şamanizm'in Eski Türklerin dini olduğu fikri, Batılı ve yerli pek çok bilim adamının düşüncesinde bu eser sayesinde yerleşmiş olduğu bilinmektedir. 18. asır sonları ve 19. asır boyunca gerek araştırma zorlukları ve gerekse de bölgenin siyasi durumu, Orta Asya Türkleri ile ilgili çalışmaların çok sınırlı seviyelerde kalmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı bu bölgenin pek çok özellikleri ile beraber inanç-inanış yapısını ve bu yapının Orta Asya coğrafyasına dağılımını Sosyalist Rusya'nın yıkılmasına kadar öğrenememiştir. İşte bu yetersiz bilgilerle yapılmaya çalışılan saptamalardan biri de; Şamanizm'in Türklerin Eski Dini olduğu saptamasıdır. “Türkiye’de ise, eski Türk dini üzerindeki çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarındaki Türkçülük akımlarıyla beraber başlamış, ilk defa Ziya Gökalp bu konuda araştırmalar yapmıştır. O, belki de Durkheim'in etkisiyle eski Türklerin dininin Totemizm ve Natürizm safhalarından geçtiğini, sınırlı malzemesinden hareket ederek ileri sürmüştür. Fakat sonraları, eski Türklerin daha gelişmiş bir dini sisteme sahip olduklarını düşünerek buna Toyunizm adını vermiştir. Ancak daha sonra bunun Budizm olduğu ortaya çıkmıştır. Z. Gökalp'in Şamanizm'i de eski Türk dini olarak reddetmediği görülüyor”(Ocak, 2005). Bunu da “Türk Töresi” adlı kitabında görebilmekteyiz. Ziya Gökalp adı geçen kitapta Tisin Türklerinin dinine Şamanizm adını vermektedir. Eserde “Bu dinin din adamları ‘kam’lar yahut ‘kamanlar’dır. ‘Şaman’ kelimesi bundan çıkmıştır. Şaman’a Yakutlar’da ‘oyun’ adı verilir ki Oğuzlardaki ‘ozan’ kelimesiyle aynı köktendir” (Gökalp, 2005) diye geçmektedir. Ayrıca görüldüğü gibi Şamanizm'in bir din, şamanın da bir din adamı olduğu belirtilmektedir. Bu türlü saptamalar daha da çoğaltılabilir.

Fuad Köprülü “Anadolu’da İslamiyet, Osmanlı’nın Etnik Kökeni ve Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eserlerinde yer yer Anadolu’nun gerek etnik, gerekse de dini yapılanmasını izah etmeye çalışmıştır. Buna göre Anadolu’nun dini şekillenmelerinde Eski Türk dini olan Gök Tanrı dininin de etkilerine değinmiş; Anadolu’daki heterodoks yapıya sahip zümrelerdeki Şamanist etkilere işaret etmiştir. Kendisinin kesin olarak Eski Türk

Dinini, Şamanizm’le örtüştürdüğünü eserlerinde görebilmiş değiliz. Ancak Abdülkadir İnan’da bu daha bir nettir. İnan “Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar” adlı eserinde; Şamanizm’i Türklerin Eski Dini olarak adlandırmıştır. (İnan, 2000). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk milli kültürü üzerinde yapmış olduğu önemli çalışmalarında, kitap ve makalelerinde de Şamanizm’den Türklerin eski dini olarak bahsetmiş hatta bu konuda daha da ileri giderek Müslüman Türkler arasında Şamanist unsurları tespit etmeye çalışmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan ilkel kavimlerin inanışları Şamanizm’e benzer özellikler gösterirken, Gök Tanrı inanç sisteminden tamamen yabancı kalması, İnan’ın bu konudaki fikirlerinin de değişmesine sebep olmuştur. Konunun üzerine gidildikçe Gök Tanrı İnanç sisteminin farklılıkları ve dünyadaki diğer tek tanrılı dinlere benzerliği bu fikirlerin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Aslında bu fikir değişikliği zamanın diğer pek çok bilim adamı için de geçerlidir.

“Avrupalı araştırmacılar arasında da aynı dönemde hep bu tezin işlendiği görülmektedir. Mesela W. Eberhard, U. Havra ve L. Rasonyi bunlardandır. Doğrudan doğruya eski Türk dini ile uğraşmamasına ve bir Selçuklu tarihçisi olmasına rağmen Osman Turan (Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti) da zaman zaman bu konularla ilgilenmiş, hudut bölgelerinde oturan Türklerin yabancı din ve kültürlerin etkilerine maruz kalmalarına karşılık, asıl büyük kitlenin Şamanist olduğunu savunmuştur. Ancak o, eski Türklerin Şamanizm içinde tek Tanrı mefhumuna eriştiklerini de kabul etmektedir” (Ocak, 1983). Bir başka araştırmacı olarak Cemal Şener “Şamanizm Türklerin İslamiyet’ten Önceki Dini” adlı eserinde başlığından da anlaşılacağı gibi bu tezi savunmuştur. Hatta Şamanizm’in insanlığın en eski dini olduğundan bahsetmiştir (Şener, 1983). “Prof. Dr. İlhan Başgöz’ün “Türk Halk Hikâyelerinde Rüya Motifi ve Şamanlığa Giriş” isimli incelemesi Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önceki inançları olan Şamanizm ve Şamanlık etrafında teşekkül eden kültürlerini, ayin ve törenlerini, halk hikayelerinde tekrarlanan ve kompleks bir motif olan rüya motifinden hareketle İslami ruha ve şekle bürünüşünü açıklamaktadır”(Günay, 1999). Eserde Şamanlığın bir inanç olduğundan bahsedilmekte ve bir sürece değinilmektedir. Bu süreç; Âşık edebiyatının Şamanlıktan İslami edebiyata, İslami edebiyattan da din dışılığına geçişini örneklerle açıklayan bir süreçtir.

Şamanizm'in bir din olduğu fikrini paylaşanlardan ilk akla gelen diğer araştırmacılar olarak Altay Köymen "Selçuklular Devri Türk Tarihi", Özkan İzgi "İslamiyet'ten Önce Orta Asya Türk Kültürü" ve Hayri Bolay "Din Bilgisi" adlı kişi ve eserlerini sayabiliriz. Aynı zamanda bu kişilere ek olarak Ziya Gökalp, Lozsló Rasoyini ve Osman Turan da konuyu ele aldıkları dönemlerde Türklerde Totemciliğin varlığından bahsetmişlerdir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Şamanist uygulamaların günümüzde de Anadolu'da, kültür hayatımızda pek çok unsurlarıyla yaşıyor olması kafa karışıklığını arttırmıştır. Bu kafa karışıklığı araştırmacılarımızı Şamanizmi din olarak kabul etmeye ve günümüz kültür birikimimizi de buraya dayandırmaya sevk etmiştir. Bir noktada İslam dininin kültür tarihimizdeki yeri görülememiş ve dışarıda bırakılmıştır. Mezarlık ve türbe ziyaretleri İslami bir geleneğin ritüeli iken, bu ziyaretler esnasında etraftaki ağaçlara bezlerin bağlanması, özellikle türbelere, ziyaret edenlerin ekmek ve su bırakmaları ki bu Eski Türklerde kurban sunma anlamına gelmektedir, ya da yere düşen bir şeyin alınmadan önce yere para veya ekmek bırakılması, tarlaya çalışmaya ya da ava gitmeden önce evin kapısına bal veya yağ sürülmesi, kuşlara ekmek atılması gibi daha pek çok uygulama hep Şamanist inanın etkileri sonucu devam eden uygulamalardır. Bu gibi uygulamaların kaynağı olarak görülen Şamanizm'in de Türklerin ilk dini diye adlandırılması ve Türk kültürünün buraya dayandırılmaya ve hatta buradan hareketle yorumlanmaya ve yeniden üretilmeye çalışılması sıkıntı doğuran bir çalışma anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'le birlikte Anadolu'da yaşayan Türklerin neredeyse tamamı günlük yaşam anlayışlarını, geleneksel uygulamalarını İslami bir renge büründürerek değiştirmişlerdir. Fakat bazı araştırmacılarımız ise İslam ile renklenmiş bu kültürün altındaki eski inanın rengini üste çıkarmaya çalışması yanlış bir kültür temellendirmesi olmaktadır. Hatta bu renge hâkim renk nazarıyla bakan Altay Köymen "Selçuklular Devri Türk Tarihi", Özkan İzgi "İslamiyet'ten Önce Orta Asya Türk Kültürü", Hayri Bolay "Din Bilgisi", Cemal Şener "Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini" ve Osman Turan gibi pek çok yerli araştırmacı, İslam dini ile Gök Tanrı dininin merkezde aynı monist iddiaya sahip olmaları nedeniyle kendi söylemlerinden kopmak zorunda kalmışlardır.

Bu konudaki sorunu tespit etmek istiyorsak Türk kültürüne etki eden gök Tanrı Dini, Şamanist, Budist, Manihesit ve diğer pek çok mistik yapı ile İslamiyet'i ayrı bir platformda düşünmek gerekmektedir. Anadolu Müslümanlığı tabiri ile kastedilmek istenen şeyin ne olduğunun irdelenmesi de bize gereken ivmeyi kazandıracak bir bakış açısı olacaktır. Anadolu'ya yerleşen Türk boylarının bu topraklarda bulunmadan önceki kültürel yapısı gereği ve bu topraklarda geçirmiş olduğu 1000 yıllık serüveni sonrası en son kabul ettiği İslam dininin Anadolu'da artık Ortodoks yapısından bahsetmek mümkün olmamaktadır. Her ne kadar Horasan erenleri diye tabir edilen Ahmet Yesevi ve onun açtığı yoldan ilerleyen Havcı Bayramı Veliler, Taptuk Emreler, Yunus Emreler, Mevlana Celaleddin-i Rumiler, Hacı Bektaşî Veliler ve diğerleri kendi yaşadıkları coğrafyada saf bir İslam ve tasavvuf anlayışını hâkim kılarak o bölgede ve civarında İslam anlayışında ve yaşantısında ortodoksiyi sağlamış olsalar da bu anlayış genele hâkim olamamış ve ilerleyen asırlarda da etkisi zayıflayarak yerini tekrar eski heteredoks İslam tipine bırakmıştır. İslam dini yapısı itibariyle yaşanan coğrafyada geleneklere, göreneklere ve inanışlara müsaade eden onlarla çatışmayan bir hüviyet arz etmektedir. İşte Anadolu'da bugün dahi yaşanan İslam modeli Türklerin eski inanç ve inanışlarıyla beraber sentez olmuş olan bir modeldir. Hatta yurdumuzun çeşitli bölgelerinde bu eski inanışlar doğrultusunda hareket edilmemesi dinen günah olarak bile atfedilebilmektedir. Türk halkı Anadolu'da benimsediği ve yaşadığı İslam dini ile diğer renkler olarak adlandırabileceğimiz eski inanç ve inanışları bir araya getirebilmiş fakat hâkim renk olarak da İslam'ı benimsemiştir. Bu noktadan sonra eğer Türk kültürü temellendirilmeye çalışılacaksa bu yapı gözden uzak tutulmadan bir temellendirilme yapılmalıdır. Anadolu'daki İslam harici uygulamalara birer zenginlik olarak bakılması gerekmekte ve bu zenginliğin de ayırıcı bir unsur olarak görülmemesi ise yerinde bir tespit olacaktır. Türklerin İslam medeniyetine hizmeti ve katkıları bütün dünyanın değişik coğrafyalarında görülebilmektedir. Sadece Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında yapılmış olan maddi kültür unsurları bile yapılan hizmetin boyutlarını sergilemek bakımından dikkate değerdir. Tabii ki etkileşim karşılıklı olmuştur, İslam medeniyetine hizmetimiz oranında etkilenmelerimiz de söz konusudur. İşte bu ilişkiler açısından yoksun bir kültür temellendirilmesinin yapılmasını eksik yapılmış bir çalışma olarak görmekteyiz.

Türklerin İslam dinini IX. asırdan itibaren kabul etmelerinde iki sebep vardır. Birincisi, İslam dininde ve Gök Tanrı dininde, Tek Tanrı üzerinde vurguların bulunması, ikincisi ise Abbasiler döneminin Türkler ile Arapların aralarındaki yakınlığı arttırmasıdır. Bu uyumluluklar sonucunda İslam dini, Türklerin hayatına egemen olmaya başlamış ve giderek de diğer bölgelerdeki Türk boylarına kadar uzanmıştır. Ancak konargöçer bir hayat tarzını benimseyen bu Türk boyları, İslam dini ile tanıştıktan sonra eski hayat tarzlarından hemen kopamadıklarından ikili bir yaşamı sürdürmeye devam etmişlerdir. Eski dinin ve geleneklerin hâkim olduğu bu yeni yaşam tarzında İslam dini daha silik bir görünümdeydi. Batı Türkistan'daki sûfi geleneği işte bu ikili tarzın sürdürülmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Hâkim olan eski geleneklerin İslamî yaşam tarzına karşı direnmesi bir çatışma ortamına neden olmuşsa da, Türkler bu yeni dine sıkı sıkı tutundukları için zamanla eski yaşam tarzlarını da değiştireceklerdir. Bu değişimde eski geleneğin bazı unsurlarının silinmesinin yanında yeni dinin de geleneğinin eskiye göre oluşturulması söz konusu olacaktır. Bu bağlamda Türkler arasında IX. asırdan XIII. asra kadar İslam dini her ne kadar egemen olmuş gibi görünse de, Türkler eski geleneklerinden tamamen kopamadıkları için bu gelenekleri değişik bir forma sokarak, yeni dinde de yaşamaya devam etmişlerdir. Sufizmin doğuşu böyle gerçekleşir. Hilmi Yavuz bu hususu şöyle dile getirir: “Orta Asya'dan Şamanlıkla karışık gelen inançlara en yakını ' sûfilik'ti. İslamiyet'le geleneksel Türk yapısı arasındaki bu uyumsuzluk Türkler şehirlere yerleştikten sonra kurumlaşmış bir şekil aldı” (Yavuz, 2009). Türkmen boylarının göçebeliği ettirdikleri yaşam tarzlarında İslam'ın heteredoks yani sûfi şeklini yaşatmayı daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra bu yeni devlet ilk zamanlarını İslam dininin Ortodoks şekli ile sûfi şeklinin mücadelesine hasretmiştir. Yeni dinin iyice yerleşmesi ve gelenekleşmesi hadisesi bu nedenle XV. asırlara kadar çıkmaktadır. Bu tarihten sonra artık sanat, mimari, edebiyat, devlet yönetme şekli olabildiğince İslamî bir renge bürünmüş ve Türk kültürü ile İslam dini yeni bir sentez meydana getirmiştir. Bu oluşum aslında Türklerin yeni bir geleneği de icat etmeleri şeklinde tarif edilebilir. Çünkü Araplarınkinden de büyük farklara sahip bir İslamî Türk geleneği olacaktır bu yeni gelenek. Çünkü geleneksel eski Türk yaşam tarzları, İslam dininin kabulünden sonra da devam ettirilecek ve farklı bir Türk-İslam geleneği vücuda gelecektir.

SONUÇ

Anadolu Müslümanlığı ya da Türk Müslümanlığı tabiri işte bu yeni sentezden dolayı kullanılan bir tabirdir. Türklerin İslam modeline dair üç farklı iddia, Anadolu Müslümanlığı tabirini belirlemek için oluşturulmuştur. Bunlar Türk Müslümanlığının Alevilik olduğuna dair olan iddia, Türk Müslümanlığının Maturîdîlik olduğuna dair olan iddia ve Türk Müslümanlığının Volk İslam'ı olduğuna dair olan iddialardır. Bütün bu modeller Türk-Anadolu Müslümanlığının üç yorumu olan ideolojik, sosyolojik ve teolojik İslam yorumlarını oluşturmaktadırlar ki bu halleriyle İslam'ın Arap türünden farklı olmaları nedeniyle Türk Müslümanlığını temsil ederler. İdeolojik yoruma göre Türk Müslümanlığı Alevi'lidir ve bu şekliyle de tamamen Türk'e özgüdür ya da sosyolojik yoruma göre Türk Müslümanlığını Volk (halk) İslam'ını oluşturmaktadır ki bu türün içinde geleneksel Türk halk yaşamlarının izleri ve etkileri mevcuttur ve bu haliyle de tamamen Türk'tür. Teolojik yoruma göre de Türk Müslümanlığı Maturîdîlik'tir ki bu itikadın kurucusunun Türk olması ve Araplar arasında yaygın olan Eş'arî ve Mûtezîleden farklı bir itikadı benimsemesi nedeniyle bu model de tamamen Türk'tür. Araplar fıkhıta Şafii ya da Hanbeli ve itikadda Eş'arî veyahut Vahhâbî iken, Türkler aslen bir Türk olan Semerkantlı İmam Maturîdî'yi tercih etmişlerdir.

Türk Müslümanlığının Alevilik olduğunu iddia eden yorumcuların başında da ilk akla gelen isim Burhan Oğuz olmuştur(Oğuz, 1984). Cemal Şener de Türk Müslümanlığının aslında Alevilik olduğunu söyleyen araştırmacılardan biridir. Bu iddialar Türk Müslümanlığı için Osmanlı'nın kuruluş yıllarındaki durumunu ifade etmesi bakımından doğru olabileceken ilerleyen asırlarda Osmanlı resmi mezhep olarak Hanefiliği kabul etmiş ve bu mezhebi takip etmiştir. Açılan medreselerde dinin ve mezheplerin ayrıntılarına kadar inilmesi sonucunda Hanefilik ve Maturîdîlik benimsenmiş ve egemen kılınmıştır. Bu süreç evrimsel bir gelişim seyrini takip etmiştir. Prof. Dr. Ömer L. Barkan bu evrimle ilgili olarak, İslami olan hükümlerin tamamen sarahatle hâkim olmaya başlamasının tarihinin XVII. asır olduğunu söyler (Timur, 2000). İşte bu asırlardan sonra İslam dini ve geleneği artık Türk yaşam tarzına egemenliğini kanıtlamıştır. Ancak yine de eski yaşamın pratikleri hayatta kalmayı başaramışlardır. Türklerin sahip olduğu köklü Türk kültürünün burada etkisi yoğundur. Binlerce yılda oluşmuş olan bu eski Türk kültürü günümüzde dahi yaşatılmaya devam edildiği görülmektedir. Anadolu'da İslam dini ile birlikte uygulanmaya ve yaşatılmaya devam edilen

eski kültürün pratikleri günümüz Anadolu Müslümanlığını doğurmuş ve bu yapıya Heterodoks bir mahiyet kazandırmıştır. Alevilik bu Heteredoksiden kaynaklanan bir parçadır tıpkı Volk İslam'ının olduğu gibi. Maturîdîlik ise daha çok Ortodoksiyi yaşatmaya çalışan İlahiyat çevrelerinin benimsediği ve egemen kılmaya çalıştıkları bir modeldir. Ve aslında Türk Müslümanlığının da özüdür. Çünkü itikada, maneviyatta ve kültürel gelişimde tamamen Türk'e özgü bir üretimin sonucunda oluşmuş ve İslam dini ile de tamamen uyumlu bir yapıdır. Osmanlı'nın hiç bıkmadan takip ettiği ve benimsediği Hanefi mezhebine bağlı bir ekoldür. Günümüz modern Türk Cumhuriyetinin de takip ettiği mezhep bu mezheptir. Çünkü okullarda öğrencilere hala mezhepte Hanefî itikada ise Maturîdî oldukları öğretilmeye devam edilmektedir.

KAYNAKÇA

- EMİROĞLU, Kudret ve Suavi AYDIN (2003), **Antropoloji Sözlüğü**, Sibel ÖZBUDUN (Gelenek Maddesi) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- OCAK, Ahmet Yaşar, (1983), "**Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**", İstanbul, Enderun Kitabevi, s.21
- OCAK, Ahmet Yaşar, (2005), "**Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**", İstanbul, İletişim Yayınları, s.57
- GÖKALP, Ziya, (2005), "**Türk Töresi**", İstanbul, Toker Yayınları, Haz. Yalçın Toker, 3. Baskı, s.34-35
- İNAN, Abdülkadir.(2000), "**Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**", Ankara,TTK Yayınları
- OĞUZ, Burhan (1984), **Folklor ve Etnografya Araştırmaları**, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul
- Prof. Dr, GÜNAY, Umay,(1999), "**Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**" Ankara, Akçağ Yayınları, s.10-11
- ŞENER, Cemal, (2003), "**Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**", İstanbul, Etik Yayınları, 13.Baskı,
- TİMUR, Taner (2000), **Osmanlı Kimliği**, İmge Kitabevi, IV. Baskı, Ankara
- YAVUZ, Hilmi (2009), **İslam'ın Zihin Tarihi**, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul